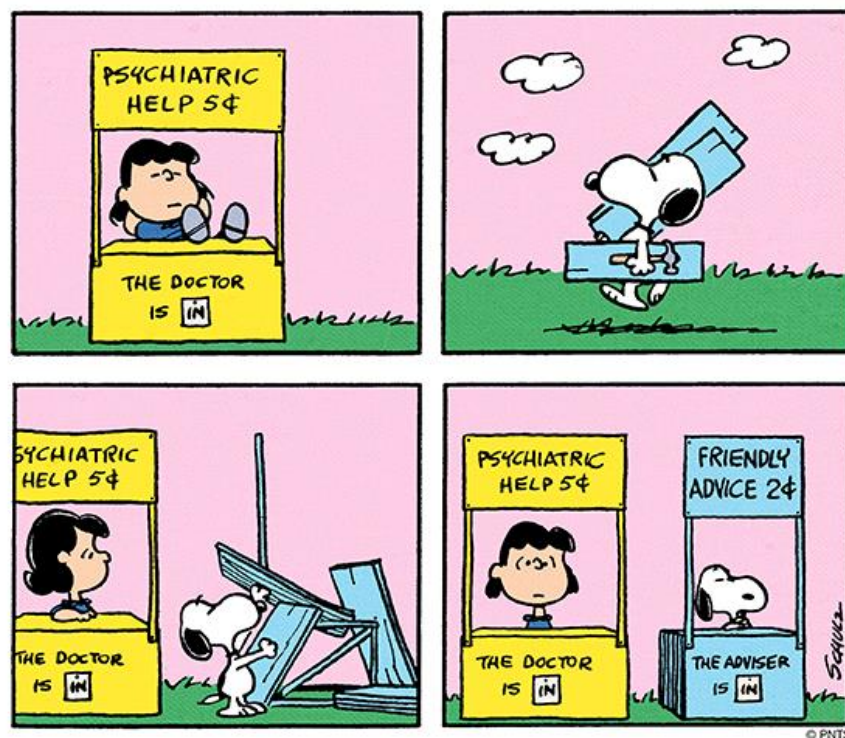

Indholdsfortegnelse

Metode og kritiske overvejelser	2
Forskningsmetoder	2
Observation	3
Spørgeskema	3
Interview	4
Eksperiment	4
Forsøgseffekter og fejlkilder	4
Repræsentativitet	6
Undersøgelsesrammer	6
Validitet	6
Reliabilitet	7
Etiske overvejelser	7
Kritiske spørgsmål	8

Metode og kritiske overvejelser

Alt, hvad du lærer i psykologiundervisningen, er der forskere, som har undersøgt og analyseret sig frem til. Men psykologisk forskning serverer ikke bare den rene sandhed om menneskets kompleksitet for os. Den kan ikke give det rendyrkede svar på, hvordan mennesket tænker og føler, og hvad der ligger til grund for vores handlinger.

Hvis en undersøgelse eksempelvis kun er blevet udført på midaldrende kvinder i Istanbul, så kan man ikke nødvendigvis generalisere resultatet til gymnasieelever i Danmark. Ligeledes er det ikke sikkert, at 30 gymnasieelevers besvarelse af et spørgeskema om, hvorvidt de er stressede eller ej, kan give os et retvisende billede af, om stress blandt gymnasieelever er et generelt problem. For det første bør vi være kritiske over for, hvordan spørgeskemaet er blevet udarbejdet. Måske gav det kun mulighed for, at eleverne kunne svare ja eller nej. Måske fik de muligheden at svare på en skala fra 1-10, men er de så stressede eller ej, hvis de svarer syv? Og hvad med tidspunktet for undersøgelsen? Er de blevet spurgt lige op til deadline for en stor skriftlig opgave? I så fald vil svarene højst sandsynligt være påvirket af periodens spidsbelastning og elevernes øgede oplevelse af stress.

Der er mange problemer forbundet med at forske inden for psykologi. Det er derfor altid vigtigt at sætte spørgsmålstegn ved, hvordan undersøgelserne er udført, hvor henne, hvornår og under hvilke forhold, og som en dygtig studerende skal du altid være kritisk over for forskningens undersøgelsesmetoder og resultater. Når det så er sagt, så er psykologisk forskning fagets livgivende kilde, der giver os en unik indsigt i menneskets følelser, tanker og handlinger og som hjælper os til at forstå, forudsige og regulere menneskelig adfærd.

I det følgende gennemgås forskellige undersøgelsesmetoder. Derefter kommer vi nærmere ind på fejlkilder og forsøgseffekter, som du generelt skal forholde dig kritisk til, når du læser psykologisk forskning.

Forskningsmetoder

Det er vigtigt at kende forskellen på kvalitative og kvantitative undersøgelsesmetoder. Helt overordnet kan man sige, at kvalitative metoder går i dybden med det specifikke, mens kvantitative metoder undersøger bredt og udtaler sig generelt om et psykologisk fænomen. Lad os tage eksemplet fra før og forestille os, at vi rent faktisk skal undersøge udbredelsen af stress blandt gymnasieelever.

En kvantitativ tilgang kan være at lave en spørgeskemaundersøgelse, der via en standardiseret test undersøger 2000 gymnasieelever for stresssymptomer. Forsøgsdeltagerne skal f.eks. vurdere, i hvor høj grad de lider af koncentrations- og hukommelsesbesvær på en skala fra 1-10. En anden, om end mere krævende, kvantitativ måde at undersøge fænomenet på kan være at måle på elevernes søvn samt kortisolniveau (stresshormon) i blodet. Fælles for de kvantitative metoder er, at resultaterne kan omsættes til tal, der kan sammenlignes og sættes i illustrative grafer. Det giver os dog intet indblik i, hvordan den enkelte oplever det at være stresset.

Her kommer de kvalitative metoder ind i billedet. Gennem eksempelvis et dybdegående interview med en stresset elev kan man indfange et mere detaljeret billede af det enkelte individs oplevelse af stress.

	Kvantitative metoder	Kvalitative metoder
Data og databehandling	Giver resultater, der kan omsættes til tal og grafer, som forskeren kan sammenligne og analysere statistisk	Giver specifikke, dybdegående og detaljerede svar, der ikke kan måles og vejes, men som forskeren kan fortolke
Typiske undersøgelsesmetoder	Dyreforsøg, kontrollerede eksperimenter og tests, observationer og spørgeskemaundersøgelser med lukkede spørgsmål	Interviews, casestudier, observationer, undersøgelse af dagbogsnotater og spørgeskemaundersøgelser med åbne spørgsmål
Forsøgsdeltagere	Mange forsøgsdeltagere	Få forsøgsdeltagere
Metodernes styrke	Giver os viden om det generelle og målbare. Kan kortlægge sammenhænge mellem fænomener	Giver os indsigt i det unikke og det, der ikke kan "sættes på formel"

III. 1.1.1 Oversigt over kvantitative og kvalitative metoder

De forskellige undersøgelsesmetoder; observation, spørgeskema, interview og eksperiment er ikke udelukkende kvalitative eller kvantitative, men kan producere både den ene og den anden type data. Det er måden, man bruger metoden, der afgør, om den er kvalitativ eller kvantitativ. Lad os se nærmere på de forskellige undersøgelsesmetoder og nogle eksempler, der forhåbentligt vil gøre forskellen mere tydelig.

Observation

Observation som undersøgelsesmetode vil sige, at man indsamler data ved at observere sammenhænge. F.eks. kunne man iagttage børns leg i en børnehave. Observationer, der ser på, hvor mange gange hhv. piger og drenge leger med biler og hvor længe, vil føre til kvantitative data, der kan omsættes til grafer og tabeller, og som kan sige noget generelt om, hvilket køn der leger mest med biler. Fokuserer man derimod på, hvordan en lille udvalgt gruppe børn leger og interagerer med hinanden og tolker på deres adfærd over for hinanden, har vi en kvalitativ observation. Den kan ikke omsættes til tal, men giver os et dybere indblik i børns leg og interaktion.

Spørgeskema

Spørgeskemaundersøgelser møder vi alle vegne. Det er særligt kvantitative spørgeskemaer, der med sine lukkede svarmuligheder (f.eks. ja/nej eller talskalaer) giver mulighed for hurtigt at indsamle en masse svar. De kvalitative spørgeskemaundersøgelser bruger i stedet åbne spørgsmål med mulighed for at uddybe og detaljere sit svar. Det giver dog ikke resultater, der kan sammenlignes.

Før du læser videre skal du lige forestille dig, at du skal lave en spørgeskemaundersøgelse, der ser på unges motionsvaner. Hvad ville du spørge om? Hvad ville du opnå ved at gå hhv. kvalitativt eller kvantitativt til værks?

Kvantitative spørgsmål kunne være, hvor ofte den unge dyrker motion og hvor længe, hvilket kan give os et generelt indblik i unges motionsvaner. En kvalitativ spørgeskemaundersøgelse ville derimod stikke dybere og f.eks. spørge ind til den enkeltes grunde til at dyrke motion og personlige forhold til krop og sundhed.

Interview

Interviewet er en samtale mellem en interviewer og den interviewede. Det kvantitative interview vil ligne en spørgeskemaundersøgelse med lukkede spørgsmål, der giver svar, der kan måles, f.eks. "Hvor mange cigaretter ryger du dagligt?". Det kvalitative interview derimod bruger åbne spørgsmål, der går i dybden og åbner for den interviewedes specifikke historie. Det kvalitative interview følger ikke nødvendigvis en fastlagt struktur, men lader sig i stedet styre af situationen, samtalen og samspillet. På den måde kan svarene sjældent sammenlignes, men de giver et dybdegående billede af den interviewede.

Eksperiment

Eksperimenter undersøger forsøgspersoners reaktion på en bestemt påvirkning. Eksempelvis kunne man undersøge, om børn opfører sig mere aggressivt, når de ser voksne udføre vold. Her kunne man lade en gruppe børn se en voksen, der opfører sig aggressivt og derefter vurdere børnenes aggressivitet. For at sikre sig, at forsøgspersonernes reaktion skyldes netop den påvirkning, som eksperimentet tester, bruger man en kontrolgruppe. Den udsættes for de samme rammer, men ikke den specifikke påvirkning. Det gør det muligt at sammenligne resultaterne. I dette eksempel vil man altså også have en anden gruppe, der ikke ser en voldelig voksen.

Det er imidlertid meget vigtigt, at eksperimentet ikke forstyrres af andre faktorer, da man så ikke kan afgøre, om det rent faktisk er den undersøgte påvirkning, der er årsag til forsøgspersonernes reaktion. Af den grund foregår mange eksperimenter i lukkede laboratorier, hvor forsøgspersonerne testes enkeltvis. På den måde kan forskerne styre alle påvirkninger i modsætning til, hvis man var i forsøgspersonernes naturlige omgivelser. Ulempen ved dette er, at det så kan være svært at generalisere resultaterne til virkeligheden.

Eksperimenter vil som regel producere kvantitative data, hvor en række forsøgspersoners reaktioner sammenlignes, så man kan måle, hvor mange der handler på denne måde i denne situation.

Forsøgseffekter og fejlkilder

At undersøge mennesker kan være besværligt. Vi gør ikke nødvendigvis, hvad vi siger, eller hvad der bliver sagt. Derimod er vi utroligt bevidste om vores handlinger, og det kan påvirke og skævvride forskningsresultaterne. Det betyder, at der er visse "effekter", som vi skal have os for øje, når vi læser om psykologiske undersøgelser eller selv udfører dem.

Hawthornestudierne blev ikke verdenskendt for at finde den helt rigtige lysstyrke. Derimod er de kendt for at have fundet frem til psykologiens sandsynligvis største metodeproblem; **eksperimentaleffekten**, også kaldet Hawthorneeffekten. Studierne viste nemlig, at vi mennesker ikke fungerer som maskiner, men at selve det at være med i en undersøgelse påvirker vores adfærd og dermed resultaterne. Du kan selv prøve at forestille dig, hvordan du ville reagere på, at der blev eksperimenteret med arbejdsforholdene på dit job. Bare det at vide, at man er med i en undersøgelse, gør, at man har en anderledes opmærksomhed på sig selv og derfor ændrer på sin adfærd.

Du ville sandsynligvis, ligesom arbejderne på Hawthorne-fabrikkerne, skrue lidt op for tempoet og forsøge at vise, hvor effektiv og dygtig en medarbejder, du er. Dette kaldes for **selvfremstillingseffekten** og dækker over vores tendens til at forsøge at præsentere os selv på den bedst mulige måde. Det kunne også ske i et interview, hvor du gerne vil give intervieweren et godt indtryk. De psykologiske undersøgelser risikerer altså at måle selvbevidst, iscenesat adfærd frem for den naturlige adfærd, som egentlig var målet med undersøgelsen.

Hvis der så oven i købet står en forsker i kittel, et kamera eller en overordnet chef og overvåger dit arbejde, så vil din adfærd sandsynligvis ændre sig yderligere. Det kaldes for **forsøgsledereffekten**, fordi forskeren med sin blotte tilstedeværelse påvirker undersøgelsens resultater. Du kender det sikkert også fra undervisningstimer, hvor rektor lige skal ind og kigge med. Det har som regel en beroligende effekt på klassen.

Alle disse forsøgseffekter gør det altså meget svært at undersøge naturlig adfærd. Man kan dog komme uden om f.eks. forsøgsledereffekten ved at bruge envejsglas, som kun forskerne kan kigge igennem, hvilket flere af undersøgelserne i denne bog også benytter sig af. Af forskellige årsager kan vi dog ikke undgå, at forsøgspersonerne ved, at de indgår i et forsøg og dermed undgå eksperimentaleffekten. Men ved at snyde dem til at tro, at undersøgelsen handler om noget helt andet, kan man aflede deres opmærksomhed, og gøre sig forhåbninger om, at de så vil opføre sig mere naturligt på det område, som bliver undersøgt. Derfor bruges dækhistorier ofte i psykologisk forskning. Det kan der dog samtidig være etiske problemer forbundet med, hvilket vi ser nærmere på senere.

Det er også vigtigt at sikre sig, at forsøgspersonerne ikke gætter eller genkender forsøget, som de deltager i, for så vil det også påvirke resultaterne. Forestil dig f.eks. at gentage Solomon Aschs konformitetsforsøg, der viser, at vi påvirkes af, hvad andre gør og følger flokken, selv når vi ved, at gruppen tager fejl. Forsøgspersoner, der genkender forsøget, vil agere anderledes, fordi de har gennemskuet det, selvom de under andre forhold måske ville være tilbøjelige til at opføre sig konformt, f.eks. i gruppearbejdet i skolen. Gennemskuer deltageren forsøget, vil dataindsamlingen fejlagtigt vise, at mennesker i dag er mindre konforme, selvom det sandsynligvis ikke er rigtigt.

Forskerne bag undersøgelserne er også bare mennesker. **Pygmalioneffekten** beskriver, hvordan vi selv påvirker vores resultater i en bestemt retning ud fra vores forventninger. Forskere kan altså komme til at påvirke forsøgspersoner til at svare eller handle på en bestemt måde og fortolke resultaterne i tråd med deres oprindelige antagelse. Vi bør altså altid være kritiske over for fortolkningen af resultaterne. De kan være farvede af forskernes oprindelige antagelser og teoretiske tilgang, og et sæt resultater kan muligvis forklares på forskellige måder.

Forskerens påvirkning kan særligt være tydelig i den anvendte **spørgeteknik** i interviews og spørgeskemaer. Spørgsmålene kan være ledende, så personen føler et pres om at svare på en bestemt måde. Spørgsmålet "Du går da ikke op i at lave lektier, vel?" lægger eksempelvis op til, at man svarer nej, hvilket altså kan skævvride hele undersøgelsen.

Men der er også andre problemer forbundet med at stille spørgsmål til forsøgspersoner. Hvad ville du f.eks. svare på spørgsmålet: Er du klogere end gennemsnittet?

I en internetundersøgelse svarede 78% af de 1200 deltagende danskere ja til det spørgsmål. Disse resultater fortæller os ikke umiddelbart noget om danskeres intelligens, men det illustrerer meget fint problemet med **selvrapporteringer**: Nemlig at vi ofte har et ubevidst forvrænget billede af, hvad vi selv kan. Vi tror groft sagt, at vi er bedre og dygtigere, end kendsgerningerne viser. Det er måske positivt for vores selvtillid, men det er problematisk for psykologisk forskning. En måde at overkomme denne fejlkilde på, kan f.eks. være at sammenligne forsøgspersonernes selvrapporteringer med deres familie og venners vurderinger.

Dette bør du forholde dig kritisk til, når du arbejder med psykologisk forskning:

- Selvfremstillingseffekten: Forsøgspersonerne ønsker at tage sig bedst muligt ud
- Eksperimentaleffekten: Forsøgspersonerne påvirkes af at være med i en undersøgelse
- Forsøgsledereffekt: Forskerens blotte tilstedeværelse påvirker forsøgspersonernes adfærd

- Pygmalioneffekten: Forskeren har visse forventninger til, hvad undersøgelsen vil vise. Ubevidst vil forskeren påvirke forsøgsdeltageren i denne retning, og ligeledes vil forskeren tolke resultaterne i lyset af sine forventninger
- Spørgeteknik: Bruges der ledende spørgsmål?
- Selvrapportering: Påvirkes svarene af deltagerens forvrængede selvbillede?

Men der er mere at forholde sig til. Lad os sige, at vi ønsker at undersøge unges alkoholvaner. Overvej, hvordan du ville gøre det.

Hvor og hvordan vi gør det, samt hvem der deltager i undersøgelsen, kan nemlig have stor betydning for vores resultater.

Repræsentativitet

For at man kan generalisere sine forskningsresultater og hævde, at de fortæller os noget om menneskelig adfærd generelt, skal deltagergruppen være repræsentativ. Det betyder, at vores forsøgsdeltagere skal repræsentere et bredt udsnit af den gruppe, vi ønsker at undersøge. Optimalt set har man en stor deltagergruppe med forskellig nationalitet, alder, køn, profession osv., men det er desværre enormt ressourcekrævende og generelt svært at finde villige deltagere til. Du ved selv, hvordan du reagerer, når du får en telefoninterviewer i røret. Hvordan tror du, det er, hvis vi taler om en undersøgelse, der strækker sig over flere gange eller måske endda flere år? Her er det meget normalt med et højt frafald undervejs, hvilket desværre også påvirker og skævvrider forskningsresultaterne. Det betyder jo, at man ender med data fra de 25% mest interesserede og pligtopfyldende deltagere, og det repræsenterer ikke den generelle befolkning.

Så hvis vi i vores undersøgelse af unges alkoholvaner kun taler med diskoteksgæster, vil undersøgelsen rettere sige noget om alkoholvaner for en bestemt gruppe unge, nemlig dem der går på diskoteker. Vi vil ikke få tal med fra unge, der ikke tager på diskotek.

Undersøgelsesrammer

Undersøgelsens rammer er også meget vigtige. Det er generelt en fordel at udføre undersøgelserne i forsøgsdeltagerens naturlige miljø, da vi ikke nødvendigvis kan overføre forskningsresultater, som er opnået i laboratoriets kunstige rammer til den virkelige verden. I det specifikke eksempel med diskoteksundersøgelsen bør man dog overveje, om svarene påvirkes af diskoteksrammen, og om man mon får sandfærdige svar, hvis de unge er alkoholpåvirkede, mens de svarer. Man kan heller ikke udelukke, at svarene er påvirket af tilstedeværelsen af andre: "Gu' er jeg ej svagdrikker - jeg sætter kryds ved: Drikker en flaske sprut om dagen!" eller "Jeg må hellere svare som de andre for ikke at være udenfor". Konformitet og andre gruppeprocesser kan altså også påvirke og ødelægge undersøgelser.

Man bør også overveje tidspunktet for undersøgelsen. Det er f.eks. sandsynligt, at unges alkoholvaner vil stige voldsomt i perioden lige efter, de har fået studenterhuer på.

Alt dette skal du forholde dig til, når du læser psykologisk forskning. Ud fra dette skal du kunne vurdere, om en undersøgelse er gyldig og troværdig. Man bruger også begreberne validitet (gyldighed) og reliabilitet (troværdighed).

Validitet

Validitet handler om, hvorvidt undersøgelsen reelt set undersøger det, som den har til hensigt. I eksemplet fra før risikerede alkoholundersøgelsen f.eks. at komme til at undersøge, hvordan unges svar påvirkes af tilstedeværelsen af andre frem for at undersøge det oprindelige formål; unges alkoholvaner.

Reliabilitet

Reliabilitet handler om, hvorvidt undersøgelsens resultater er troværdige og generaliserbare. For at vi kan stole på forskningsresultaterne, bør man kunne finde de samme resultater, når man gentager undersøgelsen i andre kulturer og på andre tidspunkter. Selv hvis alkoholundersøgelsen kun gjaldt danske unge, så skulle den altså foretages i flere forskellige ungdomsgrupper og gentages senere, hvis vi vil hævde, at undersøgelsen er troværdig, og at vi rent faktisk kan udtale os om danske unges generelle alkoholvaner.

Etiske overvejelser

Det lykkedes i 1923 behavioristen Watson at påføre den kun elleve måneder gamle Albert en betinget angst for en hvid rotte. Det gjorde han ved at hamre på en jernstang, hver gang Albert så rotten. Den rædselsfulde lyd gjorde naturligvis den lille dreng bange, og ved at lyden og rotten forekom samtidigt, lærte lille Albert at frygte hvide rotter. De efterfølgende undersøgelser viste dog, at hans frygt havde generaliseret sig til andre plyssede ting; hunde, kaniner og sælskindspels fremkaldte tydelige angstreaktioner, ja selv noget så tamt som en tot vat vakte bekymring hos den lille Albert. Professor Watson fik bekræftet den sammenhæng, som han undersøgte, og han er i dag kendt som faderen til klassisk betingning. Men hvad skete der mon med lille Albert? Historien melder ikke noget om, hvorvidt han levede med denne angst resten af livet, kun at Watson ikke nåede at hjælpe ham af med den. Ved forsøg som dette bør man spørge sig selv, om der ikke findes grænser for, hvad man må udsætte sine forsøgspersoner for i videnskabens navn. Hvad mener du?

Et andet eksperiment, der også har været udsat for stor kritik for dets uetiske fremgangsmåde, er Stanley Milgrams lydighedsforsøg. Her blev forsøgspersonerne bedt om at give stød til en anden forsøgsdeltager. Som forsøget skred frem, nåede stødgeneratoren livsfarlige styrker, og de stakkels forsøgsdeltagere viste tydelige tegn på ubehag, men fortsatte dog pligtskyldigt. Deltagerne åndede lettede op, da de ved undersøgelsens afslutning fik at vide, at den anden forsøgsperson ikke havde fået de stød, som de havde givet. Men det må alligevel ikke have været rart at gå derfra og vide, at man lige har givet et andet menneske dødeligt stød, såfremt alt var, som man troede.

Den tidlige psykologiske forskning er fyldt med sådanne eksperimenter, som i dag anses som etisk uforsvarlige, og som ikke ville kunne finde sted den dag i dag. Man kan dog stadig finde tvivlsomme aspekter ved måden, psykologisk forskning udføres på i dag. Som vi tidligere har været inde på, er det eksempelvis almindelig praksis at fejlinformere sine forsøgsdeltagere for at komme uden om eksperimentaleffekten og opnå resultater, der afspejler menneskers virkelige handlinger, fremfor hvordan de handler, når de er med i en undersøgelse.

Når du læser både nyere og ældre forskning, bør du altså forholde dig til etiske aspekter ved undersøgelserne.

Kritiske spørgsmål

Disse spørgsmål bør du altid stille, når du læser psykologiske undersøgelser:

HVOR?

- Hvor er undersøgelsen foretaget?

HVORNÅR?

- Hvornår er undersøgelsen udført?
- Har samfundet ændret sig markant siden?

HVEM?

- Hvem udfører undersøgelsen?
- Hvem deltager i undersøgelsen?
- Er forsøgsparticipanterne repræsentative?

HVORDAN?

- Hvilken metode anvender forskerne?
- Hvilken undersøgelsesopstilling har forskerne anvendt?
- Hvilke fejlkilder er der ved forsøget?
- Er undersøgelsen etisk forsvarlig?

HVAD?

- Hvad var formålet med undersøgelsen?
- Hvad fandt forskerne ud af? Og er du enig i deres fortolkning af resultaterne?
- Er undersøgelsen gyldig og troværdig (validitet og reliabilitet)?
- Hvad kan man bruge undersøgelsen til?